

Kultura Dostępna

**Otwarte Narodowe. Rozwój
oferty kulturalno-edukacyjnej
Muzeum Narodowego
w Warszawie**
Raport ewaluacyjny

Warszawa, Grudzień 2020 r.

Autorka: Eliza Gryszko

I. Opis projektu

Od września do grudnia 2020 roku Muzeum Narodowe w Warszawie przeprowadziło pilotażowy program edukacyjny dla zorganizowanych grup osób starszych zagrożonych demencją, które pozostają pod opieką Ośrodków Pomocy Społecznej, Ośrodków Wsparcia dla Seniorów, Domów Dziennego Pobytu, Domów Pomocy Społecznej. Celem tych spotkań była aktywizacja osób starszych, zaproponowane formy terapii poprzez sztukę oraz nawiązanie kontaktu i poznanie nowej grupy odbiorców, a co za tym idzie wprowadzenie do oferty Muzeum zajęć skierowanej do tejże grupy.

W związku z pandemią koronawirusa część spotkań odbyła się w formie on-line i wymagały one dostosowania tematyki do nowej formuły uczestnictwa.

Interaktywne spotkania ze sztuką dla seniorów w ramach zadania „Otwarte Narodowe” zrealizowano dzięki dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Kultura Dostępna. Poza działaniami merytorycznymi w projekcie została przeprowadzona ewaluacja ex-post projektu, którą zrealizowała zewnętrzna ewaluatorka.

W ewaluacji użyto następujących kryteriów:

- kryterium skuteczności - pozwala ocenić, do jakiego stopnia cele przedsięwzięcia zdefiniowane na etapie programowania zostały osiągnięte,
- kryterium trafności - pozwala ocenić, w jakim stopniu przyjęte cele projektu odpowiadają, zidentyfikowanym problemom i potrzebom beneficjentów,
- kryterium trwałości - pozwala ocenić czy możliwe jest utrzymanie się wpływu tego projektu w dłuższym okresie na procesy rozwoju na poziomie sektora, regionu czy kraju.

W celu ewaluacji realizacji projektu użyliśmy następujących metod badawczych:

-ankieta ewaluacyjna dla uczestników rozdawana zaraz po zakończeniu warsztatów (forma papierowa),

-wywiad indywidualny (IDI) z Koordynatorką projektu, (w sumie odbyły się 3 spotkania z Koordynatorką Barbarą Tichy),

-spotkanie ewaluacyjne z edukatorkami prowadzącymi warsztaty (z udziałem Koordynatorki),

-spotkanie ewaluacyjne z Partnerami oraz Zespołem projektu (pracownicy domu opieki, edukatorki, Koordynatorka projektu).

Zadania realizowane w projekcie

W projekcie wzięło udział w sumie ponad 100 osób. Były to osoby starsze dotknięte lub zagrożone demencją. Odbyło się 15 spotkań, w tym 12 spotkań on-line i 3 spotkania na żywo. Wszystkie wydarzenia pełniły rolę terapeutyczną i zostały zaplanowane z myślą o potrzebach osób z podlegających wykluczeniu z powodu demencji.

Tematycznie warsztaty skupiły się wokół, m.in. sztuki sakralnej, przedstawień przyrody, designu, wydarzeń i opowieści związanych z dawną Warszawą.

Poza działaniami skierowanymi stricte do seniorów, projekt obejmował także szkolenie edukatorek z Muzeum Narodowego przeprowadzone przez Centrum Alzheimerera oraz warsztaty wolontariuszy, z czego to ostatnie działanie nie podlegało niniejszej ewaluacji.

Cel główny projektu

Głównym celem zadania była aktywizacja i integracja społeczna grupy seniorów zagrożonych demencją poprzez wykorzystanie i popularyzację muzealnych zasobów dziedzictwa pozostających w zbiorach Muzeum. Innowacyjna formuła umożliwiała beneficjentom bezpośredni kontakt z kulturą, także w wymiarze terapeutycznym oraz aktywizującym społecznie.

Kolejna istotna kwestia to wprowadzenie do oferty Muzeum Narodowego w Warszawie stałej propozycji min. dwóch warsztatów skierowanych do osób starszych, które są zagrożone demencją. Zajęcia umożliwią osobom starszym kontakt ze sztukami wizualnymi, co stanowić będzie nowatorską formę ćwiczenia pamięci i funkcji poznawczych mózgu, a w związku z tym, stanie się ważnym elementem ich terapii. Obcowanie ze sztuką wpływa pozytywnie na samopoczucie uczestników, pobudza intelektualnie, umożliwia trening mózgu.

II. Organizacja pracy w projekcie

Projekt został zrealizowany w okresie od czerwca do grudnia 2020 r. Za większość działań w projekcie: logistyka warsztatów (w tym, w wypadku spotkań on-line - dowóz materiałów do uczestników), działania promocyjne, rekrutacja i kontakt z uczestnikami (instytucjami opiekuńczymi), komunikacja z instytucjami partnerskimi

odpowiadała Koordynatorka projektu ze strony MNW. Mimo, że Koordynatorka świetnie sobie poradziła to rekomenduję bardziej sprawiedliwy podział ról w projekcie, m.in. wsparcie logistyczne lub techniczne, bardzo potrzebne zwłaszcza w dobie COVID-19, przy prowadzeniu warsztatów on-line.

Edukatorki po wstępnym przeszkoleniu przez ekspertów z Centrum Alzheimerera, były odpowiedzialne za przygotowanie scenariuszy warsztatów, a następnie przeprowadzenie ich na miejscu w Muzeum oraz on-line.

Działania ewaluacyjne w projekcie były zaplanowane od samego początku, ale nie były prowadzone w formie ewaluacji ex-ante, do zakładanych spotkań ewaluacyjnych i rozmów dodano ankietę dla uczestników.

Współpraca w projekcie

Realizacja projektu w dużej mierze spoczywała na liderze projektu, czyli Muzeum Narodowym w Warszawie. Partnerzy biorący udział w projekcie, czyli warszawskie Centrum Alzheimerera i Warszawska Rada Seniorów, odpowiadały kolejno za przeszkolenie edukatorek oraz wsparcie w zrekrutowaniu grupy uczestników na warsztaty. Z kolei Warszawska Rada Seniorów okazała wsparcie w poszukiwaniu placówek opiekuńczych, z których pochodzili uczestnicy projektu.

Koordynatorka współpracę ocenia bardzo dobrze, zwłaszcza z Centrum Alzheimerera, które przekazało wiedzę merytoryczną oraz dostarczyło uczestników projektu. Jednocześnie rola Koordynatorki i jej zaangażowanie w projekt są bardzo wysoko oceniane przez edukatorki z MNW oraz partnerów projektu.

Kiedy mówimy o współpracy warto wspomnieć o wymiarze rozwojowym zarówno dla instytucji, jak i dla Koordynatorki. Kooperacja okazała się bardzo korzystna dla obu stron. Muzeum zyskało przede wszystkim cenne know-how, jak formułować ofertę kulturalną dla grupy seniorów o specjalnych potrzebach, czy też jak łączyć działania wokół sztuk wizualnych z pracą terapeutyczną. Z drugiej strony dla Centrum Alzheimerera była to współdziałanie dostarczające nowej oferty zajęć dla podopiecznych tej instytucji.

Rola opiekunów osób starszych w projekcie - opiekujący się grupami seniorów to osoby, które były niejako łącznikami, między prowadzącymi warsztaty, a grupą. Gdyby nie oni, warsztaty nie mogłyby się odbyć, zwłaszcza te realizowane w formule on-line. Opiekunowie byli nie tylko „przedłużeniem” roli edukatorek w sytuacji warsztatu

on-line, ale też dbali o techniczne zaplecze spotkania tak, aby wszyscy komfortowo mogli odbierać to, co się dzieje po drugiej stronie ekranu oraz zaangażować się w zajęcia. Zarówno Koordynatorka, jak i edukatorki zwracały uwagę na duże zaangażowanie opiekunów w proces prowadzenia warsztatów oraz dużą otwartość na współpracę:

„Bardzo miła opiekunka tej grupy, z którą pracuję. Super przygotowana, z dobrą energią”

„Nie spodziewałam się takiej dobrej współpracy z opiekunami [...] Bardzo się cieszyli, że Muzeum może coś im dać”

Opiekunowie dbali także o dobre morale grupy, pozytywne nastawienie uczestników. Współuczestniczyli w budowaniu dobrej atmosfery.

Szkolenie dla edukatorek – nowa wiedza dla Zespołu Muzeum

Zespół Edukaterek z Muzeum Narodowego w Warszawie jest bardzo doświadczony w pracy z różnymi grupami odbiorców, jednak w rozmowie ewaluacyjnej podczas spotkania edukatorki podkreślały, że szkolenie było im bardzo przydatne i wszystkie oceniły je na 5 punktów w skali oceny do 5. Szkolenie dla edukatorek odbyło się w lipcu 2020 r., przeprowadzili je specjaliści z Centrum Alzheimer. Zdaniem edukatorek szkolenie było kompleksowe i odpowiedziało z nawiązką na ich potrzeby. Celem spotkania było przygotowanie Zespołu merytorycznego Muzeum do pracy z grupami seniorów o szczególnych potrzebach, w tym osób z chorobą Alzheimer. Szczególną uwagę edukatorki zwracały na poniższe informacje, przekazane na szkoleniu:

- aspekty prawne pracy z osobami wykluczonymi ze względu na zagrożenie demencją, w tym np. odpowiedzialność osób bliskich,
- reakcje i emocje grupy odbiorców, np. kwestia onieśmienia osób starszych, ich wrażliwość w kontakcie z innymi:

„Jeżeli osoba nie bierze udziału w warsztacie, jest wycofana, to nie znaczy, że nie jest zaangażowana w warsztaty, że tego nie przeżywa, może np. nie mieć ekspresji, żeby wyrazić swoje zainteresowanie”

-uwaga na budowanie atmosfery podczas pracy z osobami zagrożonymi demencją oraz chorującymi na Alzheimera, należy przy tym kierować się otwartością, delikatnością i wrażliwością,

-zasady, według których konstruować warsztaty to, m.in. wielobodźcowość, zapewniająca funkcje terapeutyczne:

„Dowiedziałam się, że smaki i zapachy wspomagają pamięć”

Należy uważać na nagość i takim kluczem wybierać dzieła, na których będzie się pracować z grupą. Warto zwracać uwagę na doświadczeniach grupy, skupiać się na nich, budować wokół nich aktywności warsztatowe. Konieczne także jest zadbanie o aktywny relaks, bo raczej temu mają służyć warsztaty, niż suchemu przekazywaniu wiedzy. Stosowanie skojarzeń pobudza pamięć.

-elastyczność, należy nastawić się, że coś może nie pójść według scenariusza, mieć plan B warsztatów:

„Musimy założyć elastyczność w działaniu, jak coś nie gra to zmieniamy”

-nastawienie na działania manualne, a nie na samo słuchanie, ważna aktywna rola seniorów.

Edukatorki jednocześnie podkreślały, że dzięki takiej sytuacji zawodowej poczuły się spełnione w swojej roli. Bardzo uwrażliwiły się na potrzeby odbiorców i otworzyły na potrzeby uczestników. Praca z taką grupą dowartościowała je, nie tylko zawodowo, ale także prywatnie. Dla niektórych z nich, które miały prywatnie do czynienia z osobami cierpiącymi na choroby otępienne, była to także forma terapii.

Uczestnicy

Opis uczestników

W projekcie wzięła udział grupa ok. 100 osób, nie tylko seniorów, ale głównie osób 60+, które charakteryzowały szczególne potrzeby, w tym grupa ze zdiagnozowaną chorobą Alzheimera. Byli to podopieczni placówek dziennego pobytu lub stałego pobytu, łącznie z 5 instytucji, osoby niesamodzielne lub niezdolne do zamieszkiwania w pojedynkę. Uczestnicy charakteryzowali się też różnym stopniem rozwoju problemów z pamięcią, od osób z demencją, po osoby wysoko funkcjonujące. Jeden

warsztat odbywał się dla jednej grupy, najczęściej z jednej placówki, zadbano w ten sposób o poczucie bezpieczeństwa.

Zdaniem Zespołu projektowego udało się dotrzeć do uczestników, na których zależało organizatorom. Można powiedzieć, że zadanie dotarcia do grupy docelowej zostało zrealizowane.

Spotkania były wspierane przez opiekunów grup, czyli osoby, z którymi uczestnicy funkcjonują na co dzień, które są im dobrze znane i dają poczucie bezpieczeństwa. W przypadku warsztatów on-line opiekunowie okazali się „przedłużeniem osoby/roli edukatorki”, który był obecny po drugiej stronie monitora.

Odbiór projektu przez uczestników

Udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, jak uczestnicy odebrali projekt było poprzedzone ankietami ewaluacyjnymi rozdawanymi po zakończeniu dwóch ostatnich warsztatów dla dwóch różnych grup, o to była także zostały zapytane: Koordynatorka, edukatorki oraz bardzo ważnym głosem uczestników byli opiekunowie, którzy na bieżąco, wnikliwie obserwowali reakcje swoich podopiecznych. Zdaniem osób pracujących z seniorami, warsztaty nie tylko rozwinęły seniorów artystycznie – niektórzy uczestnicy zainteresowali się na nowo tworzeniem dzieł sztuki, np. malarstwem, ale też dały poczucie podmiotowości. Warsztaty, zwłaszcza, te w formie on-line były *„jak przyjęcie długo wyczekiwanego gościa”, „podopiecznym było bardzo miło, że ktoś ich odwiedził, że ktoś się nimi interesuje”, „wszyscy chcieli brać udział w spotkaniach”*. Zacytowane wypowiedzi opiekunów wskazują na to, że spotkania poza rolą edukacyjną, miały ważny wymiar terapeutyczny.

Po seniorach biorących udział w spotkaniach na żywo można było poznać, że warsztaty są dla nich pewnego rodzaju świętem, mają ludyczny rozrywkowy charakter:

„To, że mogli być razem w muzeum to było święto dla nich, ubierali się inaczej, jak na uroczystość [...]”

Uczestnicy zapytani, czy są zadowoleni z tematyki warsztatów odpowiedzieli zgodnie, że *„bardzo im się podobała”*, co obrazuje poniższy wykres:

Jakie elementy warsztatu podobały się Pani/Panu najbardziej? Na to pytanie seniorzy odpowiadali wskazując na bezpośrednie doświadczenia sensoryczne oraz samodzielność i zaangażowanie:

„Samodzielna praca nad projektem, budowanie inwencji twórczej, zaangażowanie, uczestnictwo”

„Możliwość bezpośredniego doświadczenia”

„Zgadywanie zapachów”

Sposób prowadzenia warsztatów został oceniony także bardzo wysoko, wskazuje to na doskonałe przygotowanie edukatorów, umiejętność wytworzenia dobrej atmosfery, a także predyspozycje oraz będące na bardzo wysokim poziomie przygotowanie do pracy z osobami starszymi ze specjalnymi potrzebami. Prowadzące warsztaty edukatorki były nastawione empatycznie, były wyczulone na wszelkie przejawy konsternacji czy niezrozumienia ze strony uczestników, na które reagowały na bieżąco. Nikt z oceniających nie miał zastrzeżeń co do sposobu realizacji warsztatów przez edukatorki. Odpowiedź na pytanie: **„Jak Pani/Pan ocenia sposób prowadzenia i przygotowanie osoby prowadzącej warsztat?”** ilustruje poniższy wykres:

Dopasowanie do potrzeb uczestników

Odpowiadając na pytanie: **Czy ma Pani/ Pan jakieś uwagi dotyczące warsztatu?** uczestnicy zwracali uwagę na to, że warsztat był trochę za krótki, ponieważ za mało czasu było na podsumowanie i na dyskusję na koniec warsztatów, zwłaszcza w formule on-line.

W kwestii organizacji warsztatów zespół projektowy był bardzo elastyczny. Zarówno warsztaty na żywo oraz spotkania on-line były dostosowane do potrzeb i percepcji uczestników. Kiedy okazało się, że przestrzeń warsztatową w Muzeum trzeba np. doświetlić, żeby uczestnicy nie mieli problemów z percepcją, zajęła się tym Koordynatorka. Jednocześnie edukatorki bardzo zwracały uwagę na fakt czy zajęcia nie są za trudne pod kątem tematyki, jeśli tak było, to modyfikowały program na bieżąco.

Opiekunowie grup, ale także sami uczestnicy podkreślali, że warsztaty były bardzo ciekawe i dopasowane do ich oczekiwań odbiorców. Szczególną aprobatę zyskały spotkania związane z historią Warszawy, ponieważ przenosiły uczestników do czasów młodości, nawiązywały do rzeczy, które znali, takich jak, np. stare piosenki:

„Irena Santor, jej piosenka sprawiła seniorom uśmiech, dużo radości”

W komentarzach uczestnicy zwracali uwagę, że chcieliby po raz kolejny wziąć udział w takim spotkaniu. Najlepszą rekomendacją jest padające ze strony uczestników pytanie: *kiedy będą kolejne warsztaty?*

Pobudzenie nowych zainteresowań

Uczestnicy oraz opiekunowie zgodnie przyznają, że projekt przyczynił się do pobudzenia artystycznych, twórczych zainteresowań u seniorów. Doszło także do większego zainteresowania się drugim człowiekiem. Projekt pełnił rolę terapeutyczną, sztuka pozwalała na trening pamięci. Ćwiczenia sensoryczne wpłynęły na pobudzenie zmysłów.

Grupą, która także zyskała nową perspektywę był zaangażowany w projekt Zespół Muzeum. Pojawiło się tutaj zupełnie nowe spojrzenie na osoby starsze, nowe umiejętności prowadzenia warsztatów. Można także powiedzieć, że ta grupa uczestników stała się dla edukatorów dużo bardziej widoczna, a jednocześnie dostępna, jako potencjalnie korzystająca z oferty Muzeum.

III. Opis metod pracy

W projekcie, do pracy z odbiorcami, zostały użyte takie metody, jak: warsztaty/spotkania na żywo oraz on-line. Warsztaty w muzeum odbywały się w galeriach, pracowniach przy „asyście” zbiorów Muzeum Narodowego. Natomiast na potrzeby warsztatów on-line, które odbywały się za pośrednictwem aplikacji Zoom, pomoce edukacyjne musiały zostać dowieszone do uczestników, czym zajmowała się Koordynatorka.

Przeformułowanie metod pracy, do którego zmusiła Koordynatorkę rozwijająca się pandemia COVID-19 było nie lada wyzwaniem, przestawienie się z zajęć w Muzeum na zajęcia on-line wymagało dużej determinacji, ścisłej współpracy z edukatorkami i opiekunami grup. Oczywiście na takie okoliczności, jak jakość połączenia internetowego czy łącza realizatorzy nie mieli wpływu. O opinię zapytaliśmy uczestników: **„Jak Pani/Pan ocenia organizację warsztatu (jakość połączenia internetowego, dostosowanie warsztatów do formuły on-line, jakość otrzymanych materiałów)?”**. Odpowiedź ilustruje poniższy wykres:

IV. Podsumowanie projektu

Podsumowanie realizacji:

★ Lista najważniejszych efektów:

- **Umożliwienie osobom starszym ze specjalnymi potrzebami uczestnictwa w życiu społecznym** poprzez wizytę w instytucji kultury, spotkanie ze sztuką, która pełniła również rolę terapeutyczną. Szczególnie ważne okazało się to w czasie pandemii COVID-19, kiedy to niewychodzący seniorzy zyskali nowe źródło edukacji i rozrywki, co okazało się dla nich niezwykle pomocne w trakcie zamknięcia. Warsztaty on-line miały bardzo pozytywny wpływ na psychikę uczestników, co przyznali obserwujący ich na co dzień opiekunowie.
- Zapoznanie uczestników warsztatów z danymi z zakresu historii sztuki, których mogli wcześniej nie znać – **rola edukacyjna warsztatów**. Ćwiczenie pamięci oraz budowanie umiejętności tworzenia relacji w grupie, czyli podtrzymanie i rozwój funkcji poznawczych u seniorów.
- **Wzrost zainteresowania ofertą instytucji kultury**, którą jest Muzeum Narodowe, wśród opiekunów osób starszych i zarządzających ośrodkami opieki, innowacyjne warsztaty przekonały, żeby wracać do MNW i brać udział w tego typu inicjatywach.
- **Zyskanie przez Muzeum Narodowe w Warszawie nowej grupy odbiorców** oraz **poszerzenie oferty kulturalnej** o nowy typ zajęć skierowany do seniorów o specjalnych potrzebach.

- Wypracowanie przez Muzeum Narodowe **know-how pracy z nową grupą wykluczoną**, które może wcielać do życia przez kolejne lata działania, ale z drugiej strony jest to wartość dodana, którą warto się dzielić z innymi instytucjami kultury.
- Zyskanie przez pracowników instytucji kultury **nowych kompetencji** związanych z pracą z nową grupą odbiorców.
- ★ Powody do dumy:
 - Duża wartość integracyjna i terapeutyczna warsztatów.
 - Elastyczność, otwartość i gotowość Zespołu MNW, głównie za sprawą Koordynatorki, do pracy w sytuacji kryzysowej, takiej jak odwołanie warsztatów na żywo i przeniesienie ich do formuły on-line.
 - Inne organizacje/instytucje mogłyby się nauczyć postępowania z uczestnikami warsztatów: empatycznego podejścia, zapewnienia poczucia bezpieczeństwa, dostosowania scenariuszy zajęć do odbiorców.
 - Bardzo dobra współpraca na linii Koordynatorka – opiekunowie grup.
 - Świetnie wyedukowany przez Centrum Alzheimerera zespół edukatorek z MNW, bardzo wysoko oceniany cykl szkoleniowy, który przyniósł efekty, które będą procentować w Zespole Muzeum przez długie lata.

Wpływ projektu:

- ★ Jak projekt wpłynął na instytucję/ organizację, realizatorów?
 - Stworzył możliwość **wypracowania metody pracy** z nową grupą odbiorców.
 - Dał nowe doświadczenia w zarządzaniu projektem, zwłaszcza Koordynatorce, m.in. zarządzaniu kryzysowym.
 - Utrwalił wizerunek Muzeum Narodowego w Warszawie jako dostępnej instytucji kultury.
 - **Poszerzył kompetencje** Zespołu Działu Edukacji.
 - **Wzmocnił poczucie własnej wartości w grupie uczestników**, która brała udział w projekcie i **zachęcił do korzystania z oferty kulturalnej** Muzeum.
 - Zbudował **nić współpracy** między placówkami opieki dla seniorów, a Muzeum Narodowym, która może zapoczątkować w kolejnych wspólnych inicjatywach.
- ★ Jak projekt wpłynął na uczestników, odbiorców działań, społeczność?
 - Pokazał osobom starszym, pensjonariuszom domów opieki, że w instytucjach kultury można znaleźć ciekawą ofertę, pokazaną w niestandardowy sposób, a do tego dostępną dla różnych typów uczestników, że są mile widziani.
 - **Ośmielenie seniorów do korzystania z oferty kulturalnej warszawskich instytucji kultury, odczarowanie mitu, że nie ma tam dla nich oferty.**
 - Osobom prowadzącym domu opieki, a także w ogóle pracującym z seniorami wskazał na nową aktywność, którą mogą zapewnić swoim podopiecznym.

Wnioski z projektu:

★ Co można było zrobić inaczej?

- Dobrą praktyką byłoby spotkanie zapoznawcze opiekunów grup seniorów z edukatorkami prowadzącymi zajęcia. Obie strony wiedziałyby na co się przygotować, edukatorka – na co zwrócić szczególną uwagę w danej grupie, opiekun – z jakimi zadaniami będą mieć do czynienia jego podopieczni. Z pewnością wpłynęłoby to na płynność zajęć.
- Rozpocząć działania ewaluacyjne wcześniej, tzn. na samym początku projektu. Ważna była możliwość zmierzenia poziomu wiedzy edukatorek przed przystąpieniem do szkolenia oraz przygotowanie odpowiednich narzędzi ewaluacyjnych skierowanych do samych uczestników. To ostatnie wymagało konsultacji z ich opiekunami, pod kątem tego, które narzędzia nie sprawią trudności w wypełnieniu, etc. Ankieta sprawiła problem, dlatego uzyskaliśmy mały zwrot. Gdyby narzędzie zostało na początku skonsultowane z opiekunami grup, to być może nie wystąpiłyby problem małego zwrotu ankiet.
- Zmiana w harmonogramie działań - **przesunięcie działań w czasie i skumulowanie ich w wakacje** w związku z pandemią koronawirusa, najodpowiedniejszym czasem były miesiące ciepłe, aby przeprowadzić zajęcia na żywo w Muzeum.
- Większe zaangażowanie partnerów w promocję projektu, każde z wydarzeń odbywających się w projekcie powinno być promowane przez wszystkich partnerów - to wzmocni komunikację o projekcie.
- Zapraszanie do każdej kolejnej edycji również osób indywidualnych z opiekunami, nie mieszkających w instytucjach opiekuńczych, tj. umożliwienie zgłaszania się np. dzieci z rodzicami lub wnuków z dziadkami.
- Większy nacisk na promocję projektu, która była bardzo mało widoczna w trakcie trwania projektu.
- Dzielenie się know-how pracy z tego typu wykluczoną grupą. Wykorzystanie innych kanałów promocyjnych, mówienie o projekcie, podczas różnego rodzaju wydarzeń organizowanych przez Urząd Miast st. Warszawy, ale też przez Narodowe Centrum Kultury - Ogólnopolska Giełda Projektów, etc. Warsztaty jako darmową inicjatywę można promować na <https://waw4free.pl/>, strona dociera do wielu odbiorców.
- Doświadczenie zdobyte przez Muzeum w trakcie projektu może zapoczątkować w **roli lidera** zmian w warszawskich instytucjach kultury, zmian zmierzających do większego zwrócenia uwagi na grupę seniorów zagrożonych demencją, jako realnych odbiorców oferty kulturalnej.

- Przedłużenie pojedynczych warsztatów, uczestnicy zwracali uwagę na to, że warsztat był trochę za krótki, ponieważ za mało czasu było na podsumowanie i na dyskusję na koniec warsztatów, zwłaszcza w formule on-line.

★ Co warto rozwijać w przyszłości?

- Współpracę z dotychczasowymi partnerami, ale jako z alumnami, którzy mogą podzielić się wiedzą - może rozwinięcie systemu mentorskiego skierowanego do innych, początkujących w tym temacie instytucji.
- Nawet jeśli możliwe będą zajęcia na żywo w Muzeum, należy się zastanowić czy nie podtrzymać częściowo formuły on-line. Dzięki temu z warsztatami można dotrzeć do szerszego grona odbiorców, w tym do seniorów, którzy nie są już tak mobilni, nie poruszają się o własnych siłach, a bardzo potrzebują podtrzymania więzi społecznych, kontaktu z innymi ludźmi, skorzystania z oferty kulturalnej.
- Niestandardowe metody przekazywania wiedzy uczestnikom przez osoby prowadzące.
- Dzielenie się doświadczeniem z innymi instytucjami - tego prawie nie było, trzeba upowszechnić wypracowane już *know how* pracy z osobami starszymi ze specjalnymi potrzebami.
- Wsparcie organizacyjne Koordynatorki, zwłaszcza w zakresie promocji.
- Warto promować Centrum Alzheimerera jako placówkę szkoleniową, która może przygotować pracowników instytucji kultury do pracy z grupą seniorów o specjalnych potrzebach.
- Szczególnie uczestnikom podobały się warsztaty związane z historią Warszawy, ponieważ przenosiły ich do czasów młodości, nawiązywały do rzeczy, które znali, takich jak piosenki. W komentarzach uczestnicy zwracali uwagę, że chcieliby po raz kolejny przejść przez takie warsztaty i można je jeszcze bardziej rozszerzyć o tematykę architektury czy malarstwa.
- W wypadku zajęć on-line warto zainwestować czas w próbę techniczną, sprawdzić łącze i sprzęt techniczny.
- Warto rozszerzyć interaktywną formułę warsztatów zastosowaną w tym projekcie, na inne grupy, z którymi pracuje dział edukacji MNW, np. na seniorów z Uniwersytetów III Wieku.

★ Co było zaskakujące, różniło się od oczekiwań?

- Bardzo dobry odbiór warsztatów w formule on-line, która na początku wydawała się problematyczna, a okazała się bardzo udana w realizacji oraz bardzo potrzebna.

★ Z czego należałoby zrezygnować?

- W toku ewaluacji nie natrafiliśmy na elementy zbędne w tym projekcie.